

РЕСПУБЛИКА

ГІАЛГІАЙЧЕ

РЕСПУБЛИКА

ИНГУШЕТИЯ

ГАОУ «Лицей-центр одаренных детей «Олимп»

СОГЛАСОВАНО

Зам. директора по НМР

Албагачиева А.А. _____

« » _____ 2023

УТВЕРЖДАЮ

И.о.директора

А-М.Б.Аушев _____

« » _____ 2023

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета

«Ингушский язык»

для 7 класса основного общего
образования на 2022-2023 учебный год

Составитель: Даурбекова Марет Салмановна

учитель ингушского языка и литературы

ГІАЛГІАЙ МОТТ

Кхетора кьахат

Тахан школа хьалхашка латта декхар — хьалкхувш йоагӀача тӀехьенна клоаргагӀаа чӀоагӀагӀа а лилмай лардаш 1омаяр, практике царех пайда эца шаьрбенна а ховш а уж хилар.

Вай заман лилма а, техника а, культура а, адамий вахар а дегӀадарга хьежжа хила беза школашка лелабу хьехам а. Школашка вахарцара бувзам чӀоагӀбаро дӀадех школьни еррига дисциплинаш хьехаш, царца наьна мотт хьехаш а, практи -чески болх бар ноагӀа совдоаккхаш хила а дезилга.

Наьна мотт 1омабар, кьаьстга грамматика 1омаяр, боккха лоархӀам болаш да дешархой кхетам дегӀабоалабара, хӀана аьлча, наьна метта грамматика харо доккха новкьостал ду эрсий мотт дикагӀа кхетабара а.

Наьна мотт хьехара процессаца йовз дешархошта наьна метта хозал, из бӀаьхий хилар. Цо новкьостал ду, кьамий яхь а йолаш, дешархой хьалкхебара.

Наьна метта бокьонаш (цун хозле) гойташ из клоаргга 1омабаро новкьостал ду вай мехкарча кьамий чулоацам бола культура кхеяра. Цунга хьежжа, школа эггара доккхагӀдола декхар — эздел долаш, гӀулакхаца, дийша, дика литературни наьха мотт ховш бола нах кийчбар да. Дешархошта дӀахьехар хила деза уж кхетаргболаш, 1омадьчох пайда эца ховш хургболаш. Из болх массаза а аналитико-синтетически наькьаца дӀабахьа беза: грамматически бокьонаш вӀаши юсташ, 1омаеш йолча теоретически материала юкьера керттердар хьакьестаде ховш (кхетам кхебеш а лакхбеш а), дӀахо шоаш кхетадаьр хьадувца а, цунах кьамаьл деш а, яз деш а, пайда эца 1омабеш.

Наьна метта уроках тӀа дешархоша 1омаю гӀалгӀай метта грамматика лардаши, дешари, (кьамаьлаца а йоазонца а деш дола) кьамаьл шаьрдара наькьаши.

5—9 классашка наьна мотт хьехара курс йолаю юхьанцарча классашка дешархоша 1омадьчун а дайзачун а овлан тӀара, дӀахо 1омадер хьалха 1омадьчунца дувзаш дӀахьо.

5-ча классе юхьерча школе 1омаь морфологически орфографически керттера бокьонаш кердаяьхачул тӀехьагӀа, синтаксисахи пунктуацехи лаьца юкьера кхетама курс хьеха белгалъяьккхай, дӀахо синтаксиса ларда тӀара 1омае йолаю морфологи, орфографи.

5—6-ча классашкеи 7-ча классе ах шера фонетика, лексика, морфологии орфографии 1омаю, 7-ча классе шоллагӀча ах шераи 8—9-ча классашкеи синтаксиси стилистикеи 1омаю.

5—7 классашка морфологии орфографии 1омаю синтаксиса ларда тӀа. Синтаксис дика ца ховш хилча, дешархой дувза- денна кьамаьл шаьрде йиш яц, цудухьа чӀоагӀа лоархӀам болаш да дешархошта из дакъа дика хар.

5-ча классе синтаксиси, пунктуации 1омаьчул тӀехьагӀа 1омаю фонетика.

Дешархошта из тема дика ца ховш хилча, хала да тайп-тайпарча кьамаьла доакьой нийсаяздара бокьонаш караерзае.

Фонетика хьехара декхар да гӀалгӀай метта оазий башхалонаш шаьра йовзийтар, литературни наьна мотт 1омабара (шаьрбара) новкьостал а деш. ГӀалгӀай метта мукьа оазаш; **аха-аха; даша-даша; дӀааха-дааха; мелар-мӀелар; догӀа-догӀа; еза-ёза; я-я; деша-дӀеша, ёст (йост) — о(уо) — догӀа — дуогӀа, божа — буажа; и (ий) — бита — бийта, била — бийла.**

Цу цьадолча дешай маӀан предложене чулоацамга хьежжа мара а гучадалац.

5—6-чеи классашка 1омаю, лексикеи фразеологии. «ХӀара сага ха деза гушдар таха а кхетаде а, ше кхетадаьчох керттердар дӀахо кхычунна додала».

Из керттера а лоарх1аш, дешархой кхетабе беза х1арадеша ма1анах, лакхье еза цар дешай ганз. Дешархой кийчбе беза дийшар тахка, кхето, кхетадаър хьадувца.

5—7-чеи классашка 1омаду къамаьла доакьош. Семантически (дешай, цхьанкхийтгача дешай, формай лоарх1ам гой- тар), морфологически (деша грамматически категореш — класс, таьрахь, легар, и кх. др.) Синтаксически (предложенена юкьера дешай г1улакх) юкьярча белгалонашца къоастадаь, лексико-грамматически тайпаш да къамаьла доакьош.

Ер раздел дешархошца караерзаеш, учебника автора а хьехархошта а хьалхашка латга декхар да, къамаьла доакьош предложене юкьера, шеко йоацаш, кхетаде бераш 1омадар.

Къамаьла доакьош шаьра къестаде дешархой 1аьмача, цар логически кхетам лакхлу, берашта аттаг1а корадоаг1а, довз, къоасталу, моллаг1а дале а, грамматически хувцамаш хинна дешаш. Д1ахойодача хана (8—9 классашка) дешархошта дизза кхетаде деза синтаксис. «Къамаьла доакьош 1омадича дешархой кийчлу синтаксис яха дакъа 1омаде (кхетаде).»² Цо новкъостал ду предложенешта юкьярча дешай мел дола бувзамаш шаьрде.

Грамматика 1омаеш, дешархошта шаьра, дика ха дезар: деша лард, чаккхе, овла, дешхьалхе, суффикс; къамаьла доакьош (керттера а г1улакха а): ц1ердешай дожарий ма1анаш, цар хаттараш; хандешай ханаш; цу къамаьла доакьой нийсаяздара бокьонаш; предложени, предложене чура дешай бувзам, предложене маьженаш, цун керттера тайпаш. Дешархошта ха дезаш да (шоаш 1омадаьчох лаьца), дош мишта хьахиннад, из малаг1ча къамаьла доакьоех латт, и кх. д1.

Чоалхане-карава предложенеш 1омаеча хана, хьехархой керттера декхар да цу предложенешка керттераяри карараяри малаг1а я, къоастае дешархой 1омабар, царна юкьера бувзам хьалаха хар. Пунктуаци 1омаеча хана, теркалде деза массаза а интонаци, пунктуаци в1аший нийсьеш хилар, дуккхаза а нийслу цунах лаьца дешархоша г1алаташ деш, бакьда сецара хьаракаш массаза а увтгадац ашара сецаргеи цунна хувцамаш хиларгеи хьежжа, х1аьта цунца цхьана йиш айярцеи лаь- г1ьярцеи къамаьла юкье сацар деш йола дуккха а моттигаш хул, цхьаккха а сецара хьаракаш ца увтгадеш. Цхьабакьда, ха дезаш да цхьайолча предложенешка, цар оттамга хьежжа, интонаци теркальеш, сецара хьаракаш увтто дезаш хилар. Цхьайолча моттигашка интонаци теркальяр — хиланза даргдоацарех да, х1ана аьлча, из теркал ца йича, малаг1а хьарак отгаде деза ховргдоацандаь. Иштта из теркальярца увтгаду предложени кхоачалуча т1адамаш, хаттарей айдарей хьаракаш, т1адерзара т1ехьа (предложене юкье), айдардеша т1ехьа, **xlaa, a...**— яхача дешашта — предложенешта т1ехьа увтгадеш дола запятойш а, айдара хьаракаш а, цхьан тайпарча къоастамашта юкье запятойш а, хоттарг юкьедоацача чоалханеча предложенешка запятойш, запятойца т1адами тирей, и кх. д1.

Синтаксис 1омаеча хана хьехархо декхарийла ва интонаце зем а боаккхаш, цунах пайда эцара торонех дешархой дика д1акхетабе.

Синтаксиси пунктуации 1омаеча хана интонаци теркалье езаш хиларо, хьехархо декхарийла ву дешархошта х1ама ха-зийта, ашара хувцам, цун лакхал, низ, сихал хьалаца хар дег1адоаладе а, х1аьта 1омореи тохкам барей болх ше дешархошца беча хана, ше ешаш йола предложенеш нийса еша а, х1ана аьлча, интонаци хувцаропредрожене ма1ан а сецара хьаракаш а хувца тарлу.

Х1араурока т1а хьехархо хьежа веза, дешархоша деш дола къамаьл логически а бувзам болаш хиларга, дешаш дола масалаш хоза къоастадеш дешалга, и кх. д1.

Учебника материала т1а болх беча хана хьехархо хьежа веза дешархошта дешаш довзийта, нагахьа санна ца довзаш дола дош иийсделча, из д1ахьеха деза.

Лексически балха (къаьстта синонимашца беча балха) дешаш кийчдеш, пайда эца йиш я учебникий тексташкеи 1омаеча литературни кхолламашкеи долча дешаех (словарех а), берий лексически г1алаташ

тахкарах, йоозонца а деча къамаъла а кийчо ярах. Наъна метта урокаш тла художественни литература тлара тайп-тайпарча лексически а фразови а материалех пайда эца беза хъехархочо.

Дешархой къамаъла культура лакхъярцеи навькаш деглайоалаярцеи къаъста хила йиш яц школе грамматика Iомаяр. Грамматика Iомаш, керттера уйла тлаяхийта еза тайп-тайпара упражненеш нийса кхоачашъяра. Цар новкъостал ду дешархошта къамаъл карадерзадеш, орфографически а пунктуационни а говзал деглайоалае, грамматически материал ди- кагла кхетае.

Дешархошка шерра пайда эцийта беза гонахъа долча бакъдолчо, школе а школа арахъа а цар беча къахъегамах. За- нятеш еш, лексически материал лохаш, предложенеш увттаеш, сочиненеш язъе кийчлуш а уж язъеш а, йоозонца а деш долча къамаълаца а общественно-пайдане балха шоаш деш дар хъахъокхаш, хила деза дешаш. Цунца цхъана, дувзадenna долча къамаълаца беш бола болх вIашагIболлаш, бераш практически кийчдара болх а бе беза (пенгазет, журнал арахеца, выставкаш яр, самодеятельность кийчъяр, и кх. дI.)

Литература программа тла язъе лаърхIа йолча изложенешца, сочиненешца кхоачашде деза хъехархочо грамматика уро- кий декхараш а, изложени язъе аьнна хъакъоастаяь йолча текста анализ еш, берий теркам тIабахийта беза хъехархочо нийсеи, къаьгаи, къоасталуши къамаъл дара, текста тIа нийслуш йолча синонимаштеи цхъайолча синтаксически конст- рукцештеи, и кх. дI.

Тайп-тайпарча справочни пособех пайда эца Iомаде деза хъехархочо бераш (дошлоргех, таблицех, и кх. дI.). Эггара чIоагIагIа цар пайда эца безаш йола пособи-школьни орфографически дошлорг да.

Дешар Iомадара бола йоозон болх беча хана, дошлоргах пайда эцийта беза дешархошка. Иштта Iомабе беза дешархой шоаш деча йоозон балхаш тлара гIалаташ леа а уж нийсде а. Даим словарно-орфографически болх барца Iомаду хъехархочо бераш текста тIара йIаьхеи лоацеи оазаш къестеа а, эшаш дола дешаш хъалеа а, царна кIал така хъакха а, и кх. дI.

Наъна метта занятеш тIа, ше керда материал дIахъехаш, хъехархочо лораде а лархIа а деза хъалха Iомадаь дешархошта ховшдар.

Дешархошка дагалувцийта гIерта веза хъалха Iомадаьчоь царна ховшдар (цхъайолча хана шоай лоламе учебника тIара болх баьчул тIехъагIа).

Дешархошта кIезиг-дукха довзашдар юха цIаькха а дIадувца деза. Цунца цхъана, кхы дIахо йодача етапаца цар Iомае езаш йолча халача темага кийчбе беза дешархой.

Иштта, морфологи Iомаеча хана, лоархIам болаш да синтаксиса хаттараш Iомадар а (предложене чухъ дешашта юкъе бувзам оттабар, предложене керттереи кертерзеи маьженаш йовзар, и кх. дI.)

Даим кердадаха деза дешархошца Iомадаьр, наъна метта грамматика темаш Iомаеча хана а Iомадаьр кердадаккха ден- нача сахъаташка а.

XIаракласе шу долалуш (керда материал йолаеш), кердадаккха деза хъалхагIа Iомадаьр. Шу чакхдоалаш Iомадаьр, юха кердадоаккхаш, чIоагIде деза.

Къоастабе йиш йоацаш чIоагIа бувзам ба грамматика шин даькъа юкъе (морфологениеи синтаксисаи).

Хъехархочун декхар да берашта тайп-тайпарча разделашта юкъера бувзам бовзийтар, царна хIаранена хъисапе йола башхалонаш къоастаяйта хар.

Керттера къамаъла доакъош Iомадара хъехархочо дIакхетаде деза бераш цар синтаксически лоархIамах, хIаьта синтаксис Iомаеш, къамаъла доакъоьех дола хоамаш чIоагIдар.

ЧIоагIа лоархIаме да, хъехархочо берашца, ца хаддаш, дувзадenna къамаъл шаьрдеш болх бар а.

Хъаракласса лаьрхIа программашка луча материалашка я разделаш: «Дувзаденна къамаьл шаьрдар», «Iомадаьчохи кхетадаьчохи керттердар».

Хъехархо декхарийла ва дешархой кхетам, цар Iомадаьчун ганз чIоагIъеш цу разделашка луш дар диза кхоачашдайта.

Хъехархочоа а школана а тIалатта керттера декхар да шоашка хьаденна бер, сердалон дIоагIа дIабе а делла, нийсача наькъах кхета а даь, Даьхенна дIадалар. Шоаех тийша а тийша, шоашта тIадилла из декхар цIенача декхарца кхоачашде деза.

Юкьерча школе язъеча изложенейи сочиненейи боарам

Йоазон балхи тайпаш	Классаш				
	5	6	7		9
	Боарам				
Тайп-тайпара изложенеш	9	9—10	9—10	8—10	8
Художественни литература темаех лаьца йола сочиненеш			2	3	4—5
Шоашкара (дешархошкара) дагалаьцача темаех язью сочиненеш	2	3	3	4	4

Хайначох а кхетадаьчох а керттердар

5-гIа класс чакхйоаккхаш, дешархошта Iомадаьчох а кхетадаьчох а ха дезар: дешаш фонетически а, деша оттамца а, морфологически а дашхар; предложени (шиь е кхоь керттера маьже йола) синтаксически тахар; Iомаяьча тайпара, цхьалханейи чоалханейи предложенеш увттаяр; 1—5-чеи классашка Iомаяьча материалаца йоагIа орфограммаш хьалаха а, дешай нийсаяздара бокьонаш хьаювца хар.

Iомадаьчохи кхедаьчохи керттердар

VI-гIа класс чакхйоаккхаш дешархоша Iомадаьчохи кхедаьчохи ха дезар:

Дукха маIанаш долча дешай маIанаш таька а уж предложенешта юкьекхувла а хар. Кхетош долча дошлорга новкъосталца деша маIан гучадаккхар.

VI-ча классе Iомадаь къамаьла доакьош грамматически белгалонашца къестаде хар.

I—VI-чеи классашка Iомаяьча метта материалашца йоагIаш йола орфограммаш лаха а, царца дешаш нийсаязде а, къестаде а хар.

КъамаьлахозагIа а нийсагIа а хургдолаш, цIердешаех а, белгалдешаех а, хандешаех а латта синонимаш, омонимаш, антонимаш къамаьла юкье нийса кхувла хар.

Iомаяь пунктограммаш предложенешкара къесте а йовзийта а хар.

Сочиненена чоалхане план оттае хар. Сочиненена лаьрхIа йола материал гул а яь, тема, керттера уйла гойташ, цхьалхайаккха хар. ГIишлон а (класс, ферма, завод...) Iалама а сурт гойташ йола элементаш юкье а

йолаш, ма дарра гойташ, лоацца дувцара хьисапе текст в1ашаг1йолла хар. Шоай текста метта (оформлене) чулоацама говзал лакхье хар (шоаш 1омаяьча материалага хьежжа).

1омадаьчохи кхедаьчохи керттерадар

7-г1а класс чакхйоаккхаш, дешархошта 1омадаьчохи кхедаьчохи ха дезар:

7-ча классе 1омадаь керттера а г1улакха а къамаьла доакьош довзар, нийса къестаде хар.

Масдарийи, причастеи, деепричастеи корчамаш юкъе дола (1омадаьча хоттаргашца ювза) предложенеш синтаксически тахкар.

1—7-чеи классашка 1омаяьча материалашца йоаг1аш йола орфограммаш лаха (къесто а), дешай нийсаяздара наькъаш белгалдаха хар.

Причастеи деепричастеи корчамаш запятойшца къестаде хар.

Къамаьл хозаг1а а нийсаг1а а хургдолаш, куцдешаех латтасинонимаш, омонимаш, антонимаш къамаьла юкъе нийса кхувла хар.

Адамий куц-кеп, г1ирс (кийчвалар), къахьегама г1улакхаш дувцаш дола дувцараш яздар, белгалгьяьча сюжетах дувцар яздар, дешархой шоай вахарца нийсденнача е цар юкъара-пайданеча балхах лаьца сочинени язъяр.

1омадаьчохи кхетадаьчохи керттерадар

8-г1а класс чакхйоаккхаш, дешархоша 1омадаьчохи кхетадаьчохи ха дезар: цхьанкхийтта дешаш, цхьан оттамеи шин оттамеи предложенеш, ма дарра къамаьл юкъе дола предложенеш тахкар.

Цхьантайпарча маьженашца, чудерзора дешашца, къаьстача маьженашца, юхедилларца, т1адерзарца, юкъе доладаьча дешашца йоаржаяь цхьалхане шин оттамеи цхьан оттамеи предложенеш оттае. Къамаьла юкъе синтаксически синонимаш кхувла хар.

Литературни метта нормаш (бокьонаш) лораяр.

8-ча классе 1омаяь пунктограммаш лаха а йоазонашка сецара хьаракаш нийса увттаде а хар.

Цхьантайпара маьженаш, чудерзора дешаш, къаьста маьженаш, юхедиллар, т1адерзар, юкъе доладаь дешаш, ма дарра къамаьл, цитаташ, айдардешаш юкъе долча предложенешка сецара хьаракаш нийса увттадар.

Доаг1ача, подлежащениеи сказуемениеи юкъе тире йиллар.

5—8-чеи классашка 1омаяь орфограммаш, пунктограмма- ши предложенешка нийса язье хар, уж хьалаха хар.

Орфограммашца доаг1аш доаца дешаш нийсаязде хар (масала: маьнги, ца1, футтаройна, и. кх. д1.).

Текста стиль къоастае хар. Меттигий, памятникий сурт гойташ йола изложени (дувцара текст) язье хар.

Меттигах, исторически, культура памятникех лаьца доакьош юкъе а долаш, сага г1улакх, эздий оамалаш гойташ йолча темаех лаьца дувцара кеп а, 1омаяьча литературни произведеней темаех а, литературни турпалхой г1улакхашаи оамалашаи гойташ йола а сочиненеш язье хар.

1омадаьчохи кхетадаьчохи керттерадар

9-г1а класс чакхйоаккхаш, дешархошта 1омадаьчохи кхетадаьчохи ха дезар:

Чоалханеча предложенешта синтаксически тохкамаш де хар,

Тайп-тайпарча кепара чоалхане предложенеш увтгае а, къамаьла чулоацамга а стилага а хъежжа, синтаксически синонимех пайда эца а хар. Текста тайпа а стиль а къестаде хар.

Литературни метта нормаш лораяр.

8—9-чеи классашка 1омаь пунктограммаш лаха а, йоазошка уж нийса увтгае а, тахка а хар. 5—8-чеи классашка 1омаьча орфограммашца дола дешаш нийсаезде а цар яздар бокьонаш хьяювца а хар.

Историко-литературни темах доклад кийчье а еша а хар. Йоккха йоацача литературно-критически статьяна тезисаш е конспект отгае хар. Публицистически (юкьара — политически) кепара сочинени язьяр.

Сочинена чулоацам а метта говзал а шаьрьеш, нийсьеш кхоачашье хар. Орфографически, пунктуационни, грамматически, стилистически г1алаташлаха а нийсде а хар.

V—IX-ча классашка дешархой г1алг1ай метта йоазон балхашта мах бара нормаш

Г1алг1ай метта, 1алашонашка хъежжа, йоазон балхаштайп-тайпара хила тарлу.

Дешархоша кхоачашдаьча наьна метта йоазон балхашта увтгаеча оценкай нормаша новкъостал дергда, аьнна, хет, наьна мотт хьехара говзал лакхьяккхара а йоазон балхаца лехар цхьан тайпара хилийтара а.

Хьехархо декхарийла ва х1арайоазон балха мах, цун массайола оаг1ув лоарх1аш, хоадабе. Дешархоша даьча йоазон балхашта мах бара ч1оаг1ьяьча нормайх г1о-новкъостал хул хьехархочоа берий говзал лакхье а (йоазоний) мах нийса бе а.

I. V—IX-чеи классашка язъеча тахкара диктанташта мах бар

Дешара шера 3-ча четверте, V—IX-чеи классашка дешархошта луча диктантй дешай боарам, юкьера лаьрх1ача, укх тайпара могабаьб:

V-ча класса — 80—90 дош

VI-ча класса — 90—105 дош

VII-ча класса — 105—120 дош

VIII-ча класса — 120—135 дош

IX-ча класса — 135—145 дош

Текст хоржаш а ешаш а хила эшар.

1. Диктанта текст литературни наьна метта язьяь, дешархой кхетаргболаш, хила еза.
2. Тахкара диктант шоллаг1ча е кхоалаг1ча урока т1а язйича бакъахья хургья.
3. Хьехархочо, сих да луш, текст 1оеша еза, литературни дош алара бокьонаш толха ца еш. Ше из йийша ваьлча, дешархой кхеташ доацар къоастаду, бераша кхета ца ду хала дешаш доска т1а д1аязду.

Цул т1ехьяг1а, хьалхара предложени д1а а йийше, к1еззига сабарду хьехархочо. Дешархоша цу юкья из предложени дагахья кердаяккха еза. Хьехархочо, цхья юкь яьлча, из предложени юха а еш, т1аккха бераша д1аязью, и. кх. д1.

Диктанташка орфографически а пунктуационни а г1алаташ къаьст-къаьста белгалду, балха мах бу.

V—IX-чеи классашка дешархоша язьяьча диктанта мах беш, хьехархочо пайда эца беца укх нормаех:

1. Диктантах «5» отгаю, нагахь орфографически г1алат а доацаш, цхьаннел совг1а пунктуационни г1алат ца хуле (ц1ена язьяьча диктантах).

2. «4» оттаю, кхаьннел совгla орфографически а шиннел совгla пунктуационни а гlалат ца хуле (е ший орфографически, кхоь пунктуационни гlалат хуле)

3. «3» оттаю, 6-нел совгla орфографически а 4-нел совгlaпунктуационни а гlалат хуле;

4. «2» оттаю, 10-нел совгlaорфографически а 5-нел» совгlaпунктуационни а гlалаташ хуле (е 6 орфографически, 7-нел совгlaпунктуационни).

Дешархочун болх тошкаш, гlалат лархla деза, программашка белгалъяьха нийсаяздара бокьонаш толхаеш уж дале.

Оценка оттаеш, ца лоархlаш дус укх тайпара гlалаташ:

1. Программашца йоаца е lомаь йоаца орфографически а пунктуационни абокьонаш толхаеш дола гlалаташ. Масала, 5-ча классе дагlаца берашта лархlац таьрахьдешаш нийсаяздара бокьонаш толхаеш доалийта гlалаташ (уж 6-ча классе lомаю) е дакьилгаш нийсаяздара бокьонаш толхаеш даь гlалаташ (уж 7 ча классе lомаю), и. кх. дl.

2. Описка нийсаяздара бокьонашца доагlаш доаца гlалат. Масала, «делкье» язде дезаца «елкье» яздой и. кх. дl.

3. «Мела хий» ца а яз деш «миэла хий» е «деза цlа» ца а яз деш «диэза цlа» яздой (дифтонгашта изь, уо метта цхьалха мукья алап яз дара бокьо кьовсаме латташ хиларах), гlалат лархlац дешаш, ма lанга хьежжа, доагlаш дола дизза дифтонгаш **изь, уо** яз деш хуле.

4. Цхьадолча цlердешашка лура дожаре чаккхе-**чунна, -чоа**, хотталура дожаре **-чунах, -чох** яз деш хуле. Уж шак- кхе чаккхе гlалгlай метта лелаш я (**дешархочунна, дешархочоа; дешархочунах, дешархочох**; ...).

5. Дешай кьоастам гойташ, цlердешашка йола аффрикаташ «**дж**», «**дз**». Масала **гlаж (гусь) — гlадж (палка), божа (доахан) — бодж (козел), моза (муха) — модз (мед)**, и. кх. дl. яз деш хуле.

Дешархоша деча гlалаташта юкьера доккхий а кагий а гlалаташ кьесто деза.

Доккхий гlалаташ лоархl:

1. Хьалххе lома а яь, чlоагlа яь, наоагlа пайда эцаш йола орфографически пунктуационни бокьонаш толхаеш дола гlалаташ.

2. Хьалххе lома а яь, юха кердаяьха орфографически, пунктуационни бокьонаш толхаеш дола гlалаташ, и. кх. дl.

Кагий гlалаташ лоархl:

1. Диктант язъеча хана lомаь чакхъяланза йола бокьонаш толхаеш дола гlалаташ.

2. Чоалханеча хандеша (цхьадолча) нийсаяздар, масала: *верзавир е верзавар; яздар е яздыр*, и. кх. дl.

3. Хандеша формашка шекон мукья оазаш язъяра бокьонаш, масала: *латтилга (латталга), уллилга/воагlилга(воагlалга), вагlилга (вагlалга)*, и. кх. дl.

4. Мукьазаоазаш **ч, к, хь** кьоастаеча хана, цига **ь** метта **ь** хьарак оттадой, масала: Яхья (Яхья) и, кх. дl

II. Изложене мах бар

Изложенена лархlа луш йола текст цхьацца оамал кхееш а (кхьаьгеама, патриотизма е идейно-эстетически чулоацам болаш, и. кх. дl.) дешархой цун чулоацамах кхетаргболаш, литературни меттаца йоагlаш а хила еза.

Изложенена лаьрх Iа йола текст хила еза укх боарамах:

V-ча классе — 100—120 дош

VI-ча классе — 150—200 дош

VII-ча классе — 220—250 дош

VIII-ча классе — 300—350 дош

IX-ча классе — 350—450 дош

Тахкара изложенена лаьрх Iа харжа йола текст хьехархочо шозза еш.

Дешархоша язъяча изложеной мах беш, хьехархочо пайда эца беца укх нормаех:

1. **«5» оттаю:**

а) нагахьа санна, уйлаш бувзамца нийса а тема чулоацамца йизза йоаг Iаш а, нийсача литературни меттаца изложени язъя яле;

б) изложени язъеш, дешаш хержаш е предложенеш увттаеш кхаьннел совг Iа г Iалат даьдеце;

в) цхьаннел совг Iа орфографически е пунктуационни мара г Iалат даьдеце.

2. **«4» оттаю:**

а) нагахьа идейни чулоацам нийса а бале, дувчача г Iулакхий керттера моттигаш литературни меттаца йоаг Iаш а арг Iанца нийса язъя а яле;

б) изложени язъеча хана, дешаш хержаш е предложенеш увттаеш, кхаьннел совг Iа г Iалат даьдеце;

в) орфографически кхоь, пунктуационни цхьаннел совг Iа г Iалат даьдеце.

3. **«3» оттаю:**

а) нагахьа санна, чулоацам нийса бийцабале, 2/3 предложени литературни меттаца ца йоаг Iаш, цхьадола кагий х Iмаш нийса ца гойташ йола моттигаш хуле, къамаьла юкъе цхьа г Iалат а хуле;

б) дешаш хержаш е предложенеш увттаеш 4-нел совг Iа г Iалат хуле;

в) ялхнел совг Iа орфографически диьнел совг Iа пунктуационни г Iалат даьдеце.

4. **«2» оттаю:**

а) нагахьа санна, изложене тема нийса яьшха еце, мотт къе, къамаьлаца доккхий г Iалаташ долаш, изложени

язъя яле;

б) дешаш хержаш а предложенеш увттаеш а ялхнега кхоачаш г Iалаташ даьдале.

в) 14-нега кхоачаш орфографически пунктуационни г Iалаташ хуле, (9-нел т Iех доаца орфографически г Iалат а лоарх Iаш).

5. **«1» оттаю:**

а) нагахьа санна, темах кхета йиш йоацаш, изложени язъя хуле;

б) изложени язъеча хана дешаш хержаш а предложенеш увттаеш а ялхнел совг Iа г Iалат даьдале;

в) 14-нел совгla орфографически а пунктуационни а глалат даьдале.

Изложенена ши оценка отгаю: цал грамматиках, шоллагlъяр литературах.

III. Сочиненей мах бар

Сочиненей темаш программаша хларакласса белгалъяьххача тайпара я, цул совгla, хларакласса программаша чулоацамга хьежжа, сочинени язъеш, керттера декхараш укх тайпара да:

1. Темах дика кхетар, цун чулоацам клоарга а нийсача кепара а хьатлаэцар; ший чулоацамга хьежжа, хиннача хламашта е дайнача (е гуш долча) хламашта, турпалхой глулакхашта мах бе а малан де а хар; чулоацамах керттерадар ларде долаш чоагlдаь хилар; тема кьоастаеш эша материал йоалаяр; юкьбара малан де хар; цитаташ кхувла а уж дланийсье а хар.

2. Сочинене доакьош шойбоарамга а, маланга а, бувзамга а диллача, шойла цхьана доагlаш хилар.

3. Наьна метта говзамеча гlирсех пайда эцар, нийсача литературни меттаца язъях хКалендарно-тематически план

7-г1а класс, Грамматика, 2021-2022шш

№	Чулоацам	Сахьат	Таьрахь	Таьрахь	Цlагlара болх	Керда дешаш
1	Наьна меттах лаьца	1			§ 65, упр. № 294	Алхашк я – скворец; бlаьринг я – лесной орех
	Кердадаккхар					
2	Лексика	1			§ 66, упр. № 298	Бусlехарг я – сыч; кlайдакх я - береза
3	Цlердош	1			§ 67, упр. № 301	Масхам да – квас; гуришк – грош (уст.)
4	Белгалдош	1			§ 68, упр. № 304	Алинг да – мак; мукlарло я - признание
5	Хандош	1			§ 69, упр. № 307	Балкъазар я – крот; хьовлашк да – мать-и-маччеха
6	Таьрахьдош	1			§ 70, упр. № 310	Дошохьазилг да – канарейка; зlокар гали я - пеликан
7	Тохкама диктант	1			Упр. № 311	Къахьаэсти я – ясень; цlокъал я каприз
8	Гlалаташцара болх Цlерметдош	1			§ 71, упр. № 314	Баппа да – одуванчик; кхоардам ба - позор
	Масдар					
9	Масдара лоархlами цун грамматически белгалонаши	1			§ 72, упр. № 320	Цlул – на третий день вперед; цlумоака – на четвертый день вперед
10	Масдар хьахилар	1			§ 73, упр.	Цlулцlумоака – на

					№ 323	пятый день вперед
11	Масдарий легар	1			§ 74, упр. 327	Вирб1арз я – мул; г1оттам ба - востание
12	Масдарашца дацардош ца яздар бокьонаш	1			Масдараш юкье долаш 5-6 предложени оттае	
13	Диктант					
14	Г1алаташцара болх Масдарашца дацардош ца яздар бокьонаш	1			§ 72 - 75, упр. № 330	Дистб1арлелхарг я – попугай; б1аьстинг да - подснежник
14	Масдарашца дацардош ца яздар бокьонаш	1			§ 72 - 75, упр. № 331	Дистб1арлелхарг я – попугай; б1аьстинг да - подснежник
16	Причасте лоарх1ами цун грамматически белгалонаши	1			§ 76, упр. № 334	Нач1ал я – талант; куни я – кролик; яьча я - дождливо
17	Причасте ло1амеи ло1амзеи формаши цар хьахилари	1			§ 77, упр. № 339	Кер да – ястреб; зенгал да – купорос (медный)
18	Причастей легар	1			§ 78, упр. № 345	Мосар я – акха газа (серна); хьаг1 я – тур; говзанча ва – мастер, специалист, искусник
19	Причастеш классашца хувцаялар	1			§ 79, упр. № 348	Г1окказ ва – пастух; дундал ва - оболтус
20	Предложене юкье причасте г1улакх	1			§ 80, упр. № 351	Зийболг да – фиалка; к1удилг - я крыжовник
21	Причастей язъяра бокьонаш	1			§ 81, упр. № 355	Паякьарг ва – дег1а эсала саг; нал ба - кабан
22	Причастешца дацардош ца яздар бокьонаш	1			§ 82, упр. № 359	Къажкъайг я – сорока; миинг я – ольха; пард да - рысь
23	Причасте корчамах бола кхетам				Д1аязъе кхоккха яхачеи, йолчеи, йоаг1ачеи хана причастеш, уж юкье йолаш пред. оттае	
24	Причасте корчамах бола кхетам	1			§ 83, упр. № 362	Гойтам ба – показатель,

						показание; лилинг да - сирень
25	Причастей сецара хъаракаш	1			§ 84, упр. № 364 (д1ахо)	Къахъайг я – сойка; къоракхокха ба - горлица
26-27	Причасте морфологически тохкам	1 1			§ 85, 5-6 причастена тохкам бе	Гажал ва – невежа; мистадарг да - барбарис
28	Диктант					
29	Г1алаташцара болх Причасте морфологически тохкам					
	Деепричасти					
31	Деепричасте лоарх1ами цун граматически белгалонаш	1			§ 86, упр. № 369	Гурмали да - шелковый платок; лекъ я - перепелка
32	Деепричасти хъахилар	1			§ 87, упр. № 373	Моажолг да – желтая ромашка; поацолг да - ромашка
33	Деепричастеш ханашцеи классашцеи хувцаялар	1			§ 88, упр. № 375	Ферх да – барс, леопард; хъармарг я - харцлер
34	Деепричастеи ло1амзача причастеи яхача хана формаш, цар къоастам	1			§ 89, упр. № 378	Йийхъдаьд лаьтта – удобрить почву
35-36	Изложени	2			Упр. № 379	
37	Деепричастей язъяра бокъонаш	1			§ 90, упр. № 382	Г1абаш я – кандалы, оковы; мецхилг да - стриж
38	Деепричасте корчамах бола кхетам	1			§ 91, упр. № 389	Миха я – тополь;
39	Тохкама диктант	1			Упр. № 392	
40	Г1алаташцара болх. Деепричасте морфологически тохкам	1			§ 92, упр. № 394	Г1адаг1илгаш доала - щекотливый
	Куцдош					
41	Куцдеша лоарх1ами цун граматически белгалонаши	1			§ 93, упр. № 398	Й1овхараш я – кашель, грипп, насморк; миккхал да - коршун
42-43	Куцдешай разрядаш	2			§ 94, упр. № 400, 406	Солса г1аьле да – тюльпан; г1андг1илг а - таракан
44	Куцдешай дистара лаг1аш	1			§ 95, упр. № 409	Г1алг1аскхе ва – казак; новц1олг да - соловей
45	Куцдешаши	1			§ 95, упр.	Соалор, соалорг да

	белгалдешаши форма цхъатарра йолаш хилар				№ 413	– куница; къаъра къу ва – вор- рецидивист
46-47	Куцдешай яздар бокьонаш	1			§ 96, упр. № 416	Г1армахо ва – крымский татарин; ц1елорг я - пион
48	Диктант					
49	Г1алаташцара болх					
50	Предложене юкъе куцдешай г1улакх	1			§ 97, упр. № 419	Талмач ва – переводчик; сарсал я – тетерев; муш я – вяз (карагач)
51- 52	Куцдешай морфологически тохкам	1			§ 98, упр. № 422	Вета да – лен; селасат да – иволга; моаш я - куропатка
	Дешт1ехье					
53	Дешт1ехьенах бола юкъара кхетам	1			§ 99, упр. № 425	Поп я – чинара (бук); ч1агарк1алг да - ландыш
54	Дешт1ехьений лоарх1ами цар лелара башхалои	1			§ 100, упр. № 427	Истинг ба – г1алг1аша хьалха лелабаъ к1увс; турс я – таволга
55	Кхыча къамаъла доакъоох хъахинна дешт1ехьенаш	1			§ 101, упр. № 429	1индарг1а да – тень; сигалахийкхухъарг я - аист
56	Тохкама диктант				Упр. № 433	
	Хоттаргаш					
57	Хоттаргах бола юкъара кхетам	1			§ 102, упр. № 439	Хъайба я – айва; шапша я – персик; цацхал я - бурундук
58	Хоттаргий тайпаш	1			§ 103, упр. № 443	Тайша – бурый, серовато-бурый (о масти коров)
59	Хоттаргий яздар бокьонаш	1			§ 104, упр. № 447	Даьг1е я – пастбище, выгон; раьг1е я -
60	Тохкама диктант	1			Упр. №450	
61	Г1алаташцара болх Дакъилгах бола юкъара кхетам	1			§ 105, упр. № 453	Даш да – свинец; тушолкотам я – удод; тотакх я - дрофа
62	Дакъилгий тайпаш	1			§ 106, упр. № 455	Къубба я – гробнтца, мавзолей; хьех я - липа
63	Дакъилгий яздар бокьонаш	1			§ 107, упр. № 458	Ц1окълум да – снежный барс; духт1е я понятие
	Айдардош					
64	Айдардеша	1			§ 108, упр.	Ондарг ва –

	лоарх1ами къамаъла чу цун г1улакхи				№ 465	подросток; овсара – изобильно; оачув да - квасцы
65	Айдардешай яздар бокъонаш	1			§ 109, упр. № 468	Овкъара – пепельный; чхъаг1алкх я - шакал
66	Тахкама диктант	1			1омадаър кердадаккха	
67-68	Г1алаташцара болх 1омадаър кердадаккхар	2			Упр. №476	Г1ашкхеш я – бобы; зиракал да - мудрость